

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕРОЗКРИТИХ ЗЛОЧИНІВ МИНУЛИХ РОКІВ

Дзюрбель А. Д.

ВСТУП

Повномасштабна війна, яку розпочала Російська Федерація 24 лютого 2022 року, поряд із спричиненням соціально-гуманітарної, економічної та політичної кризи, призвела до структурно-якісної зміни правового поля України, зокрема в сфері боротьби зі злочинністю.

Одночасно з масовими порушеннями основоположних прав людини та громадянина, міжнародних прав та звичаїв ведення війни, російська військова агресія безпосередньо спричинила негативні зміни у структурі і в зростанні злочинності в Україні.

Зокрема, збільшилась кількість тяжких і особливо тяжких злочинів, а також таких видів як шахрайство, незаконне поводження зі зброєю та вибуховими речовинами, незаконним обігом наркотичних речовин. Окрім того, з початку війни поліцією задокументовано понад 111 тисяч воєнних злочинів і ці злочини зараховуються в загальну структуру злочинності¹.

Продовжуючи тему воєнних злочинів, хотіли б зазначити, що Міжнародною правозахисною організацією Human Rights Watch (HRW) констатовано, що «у 2024 році російські військові неодноразово завдавали ударів по густонаселених районах, спричиняючи руйнування та завдаючи страждань людям по всій території України. Більшість мирних жителів загинули від зброї вибухової дії з широкою зоною ураження, яка також завдавала пошкоджень житловим будинкам, лікарням, школам, об'єктам культурної спадщини та іншій цивільній інфраструктурі»².

Ураховуючи практичні складові розслідування наведених злочинів та злочинів загально кримінальної спрямованості, ми всі розуміємо, що лівова частка з них залишиться нерозкритою, а з часом увійде до категорії нерозкритих злочинів минулих років (НЗМР).

Розслідування нерозкритих злочинів, а особливо НЗМР, вимагає від органів досудового розслідування та оперативних підрозділів

¹ В Україні рівень злочинності не виріс, але з'явилися цікаві нюанси.
URL:<https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-riven-zlochinnosti-viris-ale-z-yavilisya-1705908276.html>

² Human Rights оприлюднила звіт про злочини Росії в Україні за 2024 рік.
URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3949757-human-rights-watch-opriludnila-zvit-pro-zlocini-rosii-v-ukraini-za-2024-rik.html>

наукового підходу з якісним та ретельним плануванням усіх дій та заходів, які необхідно і доцільно провести у межах розслідування того чи іншого кримінального провадження. Наявність у кримінальних провадженнях письмових планів особливо актуально під час розслідування злочинів у зоні конфлікту, прифронтових та на окупованих територіях. Відсутність чіткого планування у таких провадженнях, враховуючи постійне зростання їх кількості та плинність слідчих, які здійснюють розслідування, може призвести до того, що у багатьох з них залишаться не проведеними усі необхідні слідчі дії та оперативні заходи, і, відповідно, вірогідність їх розкриття буде мінімальною чи призведе до безповоротної втрати доказів.

Для ефективного розслідування нерозкритих злочинів, виходячи з рекомендацій науки криміналістики, вкрай необхідним є застосування планування.

Теоретичну основу роботи питань планування склали наукові праці Ю.П. Алєніна, О.М. Бандурки, В.П. Бахіна, В.Я. Горбачєвського., В.А. Журавля, А.В. Іщенка, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, М.А. Погорєцького, В.В.Пясковського, Д.Б.Сергєєвої, В.М. Стратонова, В.В. Тіщенко, Г.А.Ханя, Ю.М.Чорноус, В.Ю. Шепітька та інших.

У працях вітчизняних науковців не досягнуто єдності в думках та поглядах у питанні планування розслідування і, з теоретичної точки зору, такої єдності й не може бути. Враховуючи наведене, розглянемо та зупинимось на практично-прикладних питаннях планування розслідування у кримінальному провадженні про нерозкриті злочини, у тому числі і минулих років.

1. Криміналістичні версії та їх побудова у процесі розслідування (розкриття) нерозкритих злочинів минулих років

Розкриття та розслідування умисних злочинів, особливо вчинених в умовах неочевидності, в тому числі нерозкритих злочинів минулих років (далі НЗМР), є важким завданням для органів досудового розслідування та працівників оперативних підрозділів.

На початковому етапі досудового розслідування у таких провадженнях більшість обставин злочину невідомі. Їх встановлення у процесі розслідування здійснюється за допомогою пізнавальної розумової діяльності слідчого (оперативного працівника), який при цьому висуває «гіпотезу» (припущення щодо тих чи інших подій чи явищ вчиненого злочину), яка у контексті розслідування має назву «версія».

Багатогранність процесу пізнання під час розслідування злочинів позначається, насамперед, у тому, що його предметом є злочин та обставини, за якого його вчинено. З'ясування цих обставин у процесі вчинення неочевидного злочину, в тому числі НЗМР, ускладнюється

тим, що ці обставини здебільшого не створюють для особи, котра здійснює розслідування чи проводить оперативно-розшукові заходи, повної і цілісної картини про вчинений злочин. Як правило, у розпорядженні слідчого чи оперативного працівника знаходяться лише фрагментарні (неповні), а інколи і викривлені, відомості та сліди і саме з них він має уявно відтворити цілісну вірогідну картину (модель) вчиненого злочину, висуваючи припущення (гіпотези) про обставини скоєного злочину, тобто висунути слідчі версії. Цей розумовий процес діяльності слідчого (оперативного працівника) має пізнавальний характер.

Визначення терміну «версія» (від лат. verso – зміна, зворот мови) трактується як спосіб пояснити той чи інший факт або групу фактів³. За своєю сутністю, як слушно зауважив О.Н.Колісниченко, «слідчі версії – це засновані на фактах припущення слідчого про наявність або відсутність події злочину, про винних осіб, про мотиви злочину та інші обставини, які входять в орбіту розслідування»⁴. Як слушно зауважила науковець Коновалова В.О. «слідчі версії займають найбільш значуще місце по відношенню до проблем розслідування. За своїм характером слідчі версії є більш об'ємною категорією, так як в кінцевому результаті поєднують в собі і розшукові, і експертні версії»⁵.

У юридичній літературі спостерігається доволі не мало наукових праць, присвячених дослідженню проблеми слідчих (криміналістичних) версій, які в основному зводяться до визначення поняття версії, принципів, етапів її побудови та перевірки. Прикладом є наукові роботи Стратонова В.М., Дзюрбеля А.Д.⁶.

Огляд зазначених наукових праць у вітчизняному криміналістичному просторі свідчить, що вони в основному зводяться до короткого огляду

³ Криміналістична тактика: навч. посіб./за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.А.Погорельського та д-ра юрид. Наук, доц. Д.Б.Сергеевої. –К.: Алерта, 2016. 244 с.

⁴ Колесниченко А.Н. Планирование расследования: автореф.дис...на соискание уч. степени канд.юрид.наук/ А.К.Колесниченко. –Харьков, 1952. – 21 с.

⁵ Коновалова В.О. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. –Харьков: Консум, 2000. -176 с.

⁶ Стратонов, В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого. *Право і безпека* 1 (2011): С. 174-178. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?cluster=12367249883337907550&hl=ru&as_sdt=2005;

Stratonov V. Dzurbel A. Organizational and tactical measures of disclosure and investigation of unsolved crimes of the past years. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law: Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V.M. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. 468 p. ISBN 978-9934-26-462-7 URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/495/13173/27547-1>;

поняття версії, їх функцій та стосуються рекомендацій у побудові та перевірці версій у процесі розслідування певних видів злочинів⁷.

Не заперечуючи значущості і вагомості таких наукових праць, та не вдаючись до їх ретельного аналізу, ми б хотіли детальніше зупинитись на практичних особливостях побудови та перевірки слідчих версій, зокрема у процесі розслідування НЗМР.

Перш за все, об'єктивно, за своєю природою, висунення слідчих версій притаманне саме неочевидним злочинам, серед яких чільне місце посідають НЗМР. Це зумовлено, насамперед тим, що з практичної точки зору при розслідуванні очевидного злочину, де встановлені особи, що скоїли злочин, немає необхідності у висуненні загальних слідчих версій для встановлення особи злочинця. За таких обставин слідчі складають відповідні плани, включивши в їх перелік обставини, що входять в предмет доказування і проводять досудове розслідування, яке потім завершують відповідно до вимог КПК України⁸.

Побудова та перевірка версій є тісно взаємопов'язаними між собою процесами, які для більш чіткого розуміння, ми розглянемо окремо.

Обов'язковою вимогою для висунення слідчої версії є її обґрунтованість, тобто наявність об'єктивних підстав для її побудови, які за своєю суттю є тими фактами, які в сукупності можуть пояснити ту чи іншу подію, явище (відомості про злочин, речові докази). На початку досудового розслідування, як правило, слідчому відомі не всі факти, які дотичні до події злочину. Чим більше таких фактів йому відомі – тим зрозумілішими для нього є обставини скоєного злочину і, відповідно, він висуватиме менше слідчих версій.

Окрім фактичних даних злочину, слідчий, при висуненні слідчих версій, повинен володіти загальними відомостями про розслідування злочинів тієї чи іншої категорії. До таких відносять відомості про різні способи скоєння і приховування злочинів, про найбільш характерні їхні ознаки тощо. Ці відомості слідчий може почерпнути з власного практичного досвіду, узагальнень слідчо-судової практики, а також з

⁷ Див.: Стратонов, В. М., О. В. Стратонова. Окремі проблеми слідчих (розшукових) дій. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 1 (2015): С. 174-186. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/134>;

Стратонов, В. М., О. В. Захарченко. Загальні положення взаємодії слідчого з органом дзнання в процесі розшуку та встановлення місця знаходження обвинуваченого. *Форум права* 1 (2011).С. 982-988.

Stratonov V, Slinko D, Slinko S. Some types of computer crime and cybercrime in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. Т. 4, В. 3, 2021. P.191 – 197. DOI 10.33327/AJEE-18-4-3-n000078. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000680836300013>

⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України. ВР України: офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 28.02.2025);

Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 12 квітня 2024 року / За заг. ред. Стратонова В.М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2024. 1208 с.» URL:<https://www.yakaboo.ua/ua/naukovo-praktichnij-komentar-kriminal-nogo-procesual-nogo-kodeksu-ukraini-stanom-na-01-08-2023-r.html>

методики розслідування певного виду злочинів, які розроблені в криміналістичній науці.

З огляду на наведене, кожен слідчий повинен вивчати методику та враховувати узагальнення слідчо-судової практики розслідування окремої категорії кримінальних проваджень як до початку своєї професійної діяльності, так і впродовж усього професійного шляху. На даний час актуальною залишається проблема такої обізнаності, особливо для слідчих, які відряджаються для розслідування кримінальних проваджень у прифронтовій території або території, які безпосередньо постраждали від військової агресії Російської Федерації. Адже підбір таких слідчих, як правило, відбувається не за їх спеціалізацією у розслідуванні злочинів певної категорії, а з врахування інших об'єктивних чинників. На практиці це призводить до того, що слідчі, які спеціалізуються на розслідуванні злочинів економічної спрямованості чи скажімо дорожньо-транспортних пригод, розслідують злочини про умисні вбивства, згвалтування тощо, що може негативно вплинути на якість розслідування. Вважаємо за доцільне, перед відрядженням таких слідчих, проводити з ними відповідні навчання та ознайомлювати з оперативною обстановкою на місці несення служби, з категорією злочинів, які доведеться розслідувати.

Знань в галузі криміналістики не завжди достатньо для того, щоб правильно та обґрунтовано висувати версії у процесі розслідування. Для цього також вкрай важливо, щоб у слідчого був життєвий досвід для правильної оцінки обставин злочину, який розслідується. Слідчому також необхідно володіти навичками логічного мислення, вміти користуватися прийомами аналізу і синтезу, застосовувати індуктивні і дедуктивні умовиводи, а також вміти застосовувати аналогію.

Передумови для побудови версій. Відомості про фактичні обставини, які слугують основою для висунення слідчих версій, слідчий може почерпнути з будь-яких джерел. Тобто, на відміну від обставин, які входять у предмет доказування, передбачених ст. 91 КПК України, дані, які використовуються для побудови слідчих версій, процесуальних обмежень не мають. Звичайно, що основними і найбільш поширеними джерелами фактичних даних для побудови слідчих версій є здобуті відповідно до закону докази, тобто передбачені ч.1 ст.84 КПК України фактичні дані, отримані у передбачений кримінально-процесуальним законом порядок, на підставі яких слідчий встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів⁹. Однак, поряд з цими процесуальними

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України. ВР України: офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 28.02.2025);

джерелами слідчий може користуватись для побудови версій іншими джерелами, зокрема оперативно-розшуковими матеріалами, зібраними під час розкриття злочину, в тому числі актами використання службових собак, результатами застосування поліграфа, випадковими відомостями, які не мають реального (чи відомого) джерела походження, анонімними повідомленнями, відомостями з відкритих джерел інформації (ЗМІ, Інтернет мережа) тощо. В багатьох випадках цінність таких джерел полягає у тому, що з них слідчий може значно раніше, аніж з процесуальних джерел, довідатися про обставини злочину, які йому важливі для побудови слідчих версій. У той же час використання зазначених не процесуальних джерел вимагає від слідчого особливої обережності, оскільки перевірка відомостей, отриманих з таких джерел, зазвичай досить складна. Основним прийомом перевірки правдоподібності фактів, виявлених з не процесуальних джерел, є співставлення їх з іншими фактами, встановленими шляхом проведення слідчих та процесуальних дій, а також проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі НСРД).

У більшості випадків матеріали дослідчої перевірки містять мінімальний набір фактичних даних, на підставі яких можна висувати слідчі версії. Однак, доволі часто трапляються випадки, коли зазначені матеріали взагалі не містять достатніх даних, необхідних для висунення слідчих версій. За таких умов їх побудова можлива лише після проведення невідкладних слідчих та процесуальних дій, в результаті яких зібрані додаткові фактичні дані про обставини вчинення злочину.

Версії, які висувуються для з'ясування події злочину в цілому або окремих його елементів, будуються з відомих слідчому фактів, які на його думку, відносяться до події злочину, зокрема є його наслідками, зовнішніми ознаками. Проте, слід враховувати, що наявність (або відсутність) зв'язку між окремим фактом і подією злочину не завжди є очевидним. Тому, перед тим як висувати слідчу версію, слідчий повинен ретельно і всебічно проаналізувати кожний відомий йому факт, а також усі факти у своїй сукупності, тобто використати при цьому метод аналізу та, відповідно, синтезу. При цьому, слід завжди враховувати, що факти, зв'язок яких з обставинами злочину незрозумілий в момент їх виявлення, у процесі розслідування можуть стати вагомими доказами. Тому відсутність очевидного зв'язку між встановленим фактом і розслідуваною подією не повинно одразу приводити до виключення з числа фактів, які можуть мати значення для розслідування у кримінальному провадженні.

Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 12 квітня 2024 року / За заг. ред. Стратонова В.М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2024. 1208 с.» URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/naukovo-praktichnij-komentar-kriminal-nogo-procesual-nogo-kodeksu-ukraini-stanom-na-01-08-2023-r.html>

Існують різні підходи до етапів побудови слідчих (криміналістичних) версій, кожний з яких має право на життя. Проте, виходячи з їх аналізу, ми все ж таки віддаємо перевагу поглядам на етапи побудови слідчих версій, які сформовані групою вітчизняних науковців у підручнику «Криміналістика» за загальною редакцією Пяковського В.В. На думку науковців «побудова криміналістичних версій починається з моменту отримання вихідної інформації про кримінальне правопорушення та проходить такі етапи:

- отримання вихідної інформації та її оцінка;
- формування версії;
- перевірка версії (у цьому разі підтверджується або спростовується криміналістична версія)¹⁰.

Отримання вихідної інформації для побудови версій та її оцінка.

Плануючи розслідування, слідчий вже володіє мінімальними відомостями про обставини скоєного злочину, на підставі яких він будує версії та визначає обсяг і характер обставин, які підлягають з'ясуванню (встановленню). Відомі слідчому фактичні дані, якими він володіє на початковій стадії розслідування, як правило, називають вихідними даними. Таким чином, зміст слідчої версії визначається обсягом фактів, які містять вихідні дані і можливими обставинами, які можуть пояснити ці факти. Як ми вже зазначали вище, вихідні дані для побудови слідчих версій можуть бути як процесуальними, так і не процесуальними.

Досліджуючи питання отримання вихідної інформації (вихідних даних) для побудови слідчих версій, слід зазначити, що отримання такої інформації для слідчого, який вперше розслідує кримінальне провадження, є первинним і безпосереднім. Іншими словами, коли розслідується нерозкритий злочин, то слідчий, який першим проводить його розслідування, має прямий і безпосередній контакт зі слідовою інформацією про подію злочину (виїзд на огляд місця події) та про обставини його вчинення (безпосередні показання свідків, в тому числі очевидців, інформація від оперативних працівників, які виїжджали на огляд і беруть участь у розкритті злочину по гарячих слідах), що дає йому можливість висунути слідчі версії за вихідними даними, які він безпосередньо сприймав. Разом з тим слідчий, який прийняв кримінальне провадження через тривалий період часу (як правило, це стосується розслідування нерозкритих злочинів минулих років), висувачи слідчі версії у такому провадженні, використовує вихідні дані, які, як правило, не сприймав безпосередньо, а отримав з матеріалів кримінального провадження. Тому, перед тим як висувати нові слідчі версії у розслідуванні нерозкритих злочинів, особливо НЗМР, такий слідчий повинен ретельно та всебічно вивчити матеріали кримінального

¹⁰ Криміналістика: підручник./ За заг. ред. Пяковського В, Черноус Ю. та інш. 2-е вид. перероб. і доп. К.: філія вид-во «Право», 2020. – 752 с.

провадження, оперативно-розшукові матеріали, проаналізувати їх, а в необхідних випадках – провести додаткові слідчі та процесуальні дії для того, щоб отримати нові вихідні дані, необхідні для побудови слідчої версії.

Підсумовуючи наведене, можемо зробити такі практичні висновки щодо змісту слідчих версій:

1) зміст слідчої версії залежить від вихідних даних, які отримані спочатку та на першочерговому етапі досудового розслідування, а надалі – від фактів, які встановлені у процесі досудового розслідування;

2) слідча версія може висуватися з тих обставин, стосовно яких у вихідних даних є певні відомості, що дозволяють вірогідно і по-різному пояснити значення цих обставин;

3) версії не висуваються за тими обставинами, значення яких зрозумілі з вихідних даних і не потребує з'ясування;

Побудова (формування) окремої та загальної слідчої версії. Зв'язок між окремою обставиною і подією злочину у багатьох випадках настільки сумнівний, що його не можливо одразу визначити. Такі ситуації виникають, наприклад, коли той чи інший факт не міг бути породженим тільки подією злочину, але й іншими нейтральними причинами. Для правильної оцінки ситуації та отримання вихідної інформації для побудови загальної слідчої версії у цих випадках необхідно побудувати та перевірити окремі (часткові) слідчі версії. Так, наприклад, при огляді прилеглої до місця вчинення вбивства території, на відстані приблизно до 300 метрів від будинку, де виявлено тіло жінки похилого віку з ознаками насильницької смерті, знайдено робочу рукавицю з плямами бурого кольору, схожими на кров. Ураховуючи той факт, що будинок потерпілої знаходився на окраїні села, а на місці вчинення злочину виявлені забруднені сліди крові з залишками на них частинок тканини, а також одну робочу рукавицю, просочену кров'ю, – слідчий припустив, що вбивця може бути з числа мешканців цього села, оскільки після вчинення ним особливо тяжкого злочину, не втік з села, а навпаки, пішов через город господарства потерпілої в село, загубивши при цьому рукавицю, що вказує на його обізнаність на місцевості. Проте, для того, щоб висунути загальну версію про причетність до скоєння вбивства особи з числа місцевих мешканців та працювати надалі над перевіркою у вірогідності, слідчому спершу необхідно висунути та перевірити окрему версію про ймовірність належності рукавиці, знайденої на городі, та рукавиці, знайденої поруч з тілом потерпілої, одній особі (ймовірному вбивці), а не випадковій особі, яка не причетна до вчинення злочину, а випадково згубила її на городі. Перевіряючи ці окремі слідчі версії (приналежність рукавиці вбивці чи випадковій особі), при більш детальному огляді виявленої рукавиці з залученням судово-медичного експерта та застосуванням відповідних технічних засобів, було встановлено, що на ній наявні численні мало видимі плями

крові. Ці обставини дали можливість слідчому перевірити спочатку окремі слідчі версії, а саме про приналежність виявлених рукавиць вбивці чи випадковій особі та, відповідно, побудувати загальну слідчу версію про причетність до вбивства особи з числа місцевих жителів. У процесі розслідування було встановлено особу вбивці, яка дійсно проживала неподалік будинку потерпілої та при вчиненні злочину перерізала кухонним ножом горло жертви, після чого попрямувала до свого дому через присадибну ділянку, загубивши при цьому одну з робочих рукавиць, яку використовував злочинець в момент вчинення злочину¹¹.

З наведеного можна зробити висновок, що необхідність побудови окремих слідчих версій для пояснення окремого факту чи обставини залежить від сукупності зібраних елементів: чи може такий факт мати значення для справи (встановлення об'єктивної істини під час кримінального провадження), тобто бути пов'язаним певним чином з подією злочину і чи допускає цей факт декілька різних пояснень. Остання обставина має вирішальне значення для побудови окремої версії, оскільки якщо ті інші обставини мають одне, а не декілька можливих пояснень, то і окрему версію будувати не має сенсу. Ми ж не будуватимемо версію, яка за своєю суттю, є гіпотезою (припущенням) про ті відомості, які нам достовірно відомі.

Кількість окремих слідчих версій у кримінальних провадженнях може бути доволі великою, але, як правило, вони не відображаються у відповідних письмових планах, оскільки передують і є основою для побудови загальних слідчих версій.

Мета побудови загальних слідчих версій полягає, передусім, в тому, щоб за наявними у слідчого фактами, які є окремими наслідками (зовнішніми проявами) події злочину, відтворити у своїй уяві цілісну картину злочину та з'ясувати особу злочинця.

Ступінь обґрунтованості тієї чи іншої слідчої версії залежить від кількості відомих слідчому фактів – ознак певного злочину. Чим більше таких ознак є у розпорядженні слідчого, тим більш обґрунтованою є слідча версія про той чи інший злочин. Також, велику роль відіграє характер відомих слідчому ознак злочину. Адже версія, побудована на основі несуттєвих ознак, є недостатньо обґрунтованою.

Однією з основних вимог, яка висувається до оцінки версії, є те, щоб при аналізі сукупності фактичних даних, на підставі яких версія побудована, вони б не заперечували одні одних і версії в цілому. У випадках, коли в сукупності фактичних даних виявлені внутрішні протиріччя, коли з'ясовується, що окремі факти заперечують інші і не вписуються у розроблену слідчим версію, було б не логічним залишити

¹¹ Власна слідча практика автора. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1/1901/53/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26271772>.

такі протиріччя поза увагою. Разом з тим, на практиці мають місце випадки, коли слідчий, висунувши версію, яка на його погляд є «істинною», сліпо вірить в неї та продовжує підлаштовувати під неї факти, які суперечать один одному, або не бере до уваги факти, які спростовують таку версію. Так, при розслідуванні кримінального провадження за фактом зґвалтування 70-літньої жінки, що мало місце в одному із сіл Чортківського району Тернопільської області та яке було вчинено в умовах неочевидності, слідчий, поряд з іншими висунутими версіями про вчинення злочину певною особою, висунув версію про його вчинення неодруженим 30 річним чоловіком, який проживав неподалік будинку потерпілої. Захопившись зазначеною версією слідчий фактично перестав перевіряти інші та об'єктивно оцінювати фактичні дані, які заперечували її. Так, у процесі перевірки цієї версії слідчий повністю проігнорував той факт, що злочинець проник у приміщення будинку потерпілої через відчинену квартиру вікна, хоча через свої антропометричні дані 30-річний сусід фізично не міг цього зробити, а дані судово-медичного освідчення геніталій підозрюваного вказували на те, що останній тривалий час не міг бути у статевих зносинах, в тому числі і на час вчинення злочину. Незважаючи на зазначені факти, які повністю суперечили версії про вчинення злочину сусідом потерпілої, його затримали та обрали запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а роботу з перевірки інших версій призупинили. Згодом, недоліки слідчої роботи виправлено завдяки тому, що до перевірки слідчих версій залучено оперативних працівників. Ними ж відпрацьовано версію про вчинення злочину особами з числа місцевих мешканців, незважаючи на захоплення слідчого єдиною версією скоєння злочину 30річним сусідом.

На виконання доручення слідчого з відбору взірців відбитків рук, необхідних для дактилоскопічного дослідження, оперативні працівники здійснювали дворові обходи та відбирали взірці відбитків рук у осіб, які могли бути причетними до вчинення злочину. Однак, незважаючи на те, що у кримінальному провадженні вже з'явився підозрюваний і робота з перевірки усіх висунутих версій призупинилась, з експертного центру надійшла інформація, що виявлені на підвіконні будинку потерпілої відбитки долоні руки, через яке злочинець проник у середину будинку, залишені не підозрюваним, а місцевим 20-річним мешканцем. Надалі версія про вчинення злочину 30-річним сусідом потерпілої не підтвердилась і шляхом проведення судово-медичної експертизи методом ДНК-аналізу, встановлено, що сліди сперми, виявлені на тілі та одязі потерпілої, залишені не цим підозрюваним. Натомість, у процесі подальшого розслідування факти, які заперечували версію про вчинення злочину 30-річним чоловіком, повністю знайшли своє пояснення і

підтвердження при дослідженні обставин вчинення злочину 20-річним місцевим жителем¹².

Наявність подібних протиріч у фактичних даних повинно привертати найбільш серйозну увагу слідчого. Звичайно, що слідчий не може одразу прийти до переконання, що версія висунута необґрунтовано і від неї слід відмовитись. Перед тим, як робити такі висновки, необхідно переконатись в достовірності тих фактів, які суперечать іншим, тобто переконатись чи мали вони місце в дійсності. Адже буває так, що джерело, звідкіля вони взяли свій витік, є ненадійним (наприклад необґрунтовані оперативно-розшукові матеріали, неточні показання свідків, вірогідні висновки експерта тощо). Також можуть мати місце випадки, коли той чи інший факт сам по собі мав місце, але значення його повністю інше, аніж те, яке йому було надано раніше слідчим. Наприклад, факт розглядається слідчим як пов'язаний з подією злочину, а насправді у нього інше пояснення, нейтральна причина. Інколи трапляється, що окремі факти про подію злочину штучно підігнані, сфабриковані злочинцем, для того, щоб спрямувати слідство на завідомо неправдивий шлях. Тому необхідно детально перевіряти всі обставини, які викликають навіть найменші сумніви. Без врахування та аналізу таких фактів слідчий не може достеменно переконатися у правильності своїх висновків та переконань. Для досягнення найбільшої об'єктивності і повноти доцільно за кожним з фактів, які перевіряються, висувати можливі окремі слідчі версії і ретельно їх перевіряти. Якщо в результаті такої перевірки сумнівні факти виявляться достовірно встановленими і надалі будуть суперечити іншим фактам чи побудованій на їх основі версії, то останню слід переглянути та побудувати замість неї іншу версію, у межах якої б відпали усі суперечності між фактами. Якщо ж факти, які піддаються перевірці, відпали як недостовірні чи набули якогось іншого значення і не суперечать висунутій версії, то ця обставина лише укріпить правильність і обґрунтованість такої версії.

Продовжуючи тему побудови слідчих версій, хочемо відмітити, що слідчі версії висувуються не тільки на початку досудового розслідування, тобто після зібрання необхідного мінімуму фактичних даних, необхідних для висунення версій. Адже процес розслідування – це безперервний цикл збору, аналізу і оцінки фактичних даних, побудови і перевірки слідчих версій. У процесі розслідування у багатьох випадках виникає необхідність повертатися до процесу побудови нових версій. Будь-який із встановлених слідчим фактів може спонукати його до висунення нових слідчих версій, причому, як окремих, так і загальних.

Поряд з тим, що заново здобуті фактичні дані нерідко дають можливість висунути нові слідчі версії, слід врахувати, що по мірі того,

¹² Власна слідча практика автора. Кримінальна справа №1155352 від 04.10.2008, порушена за фактом вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.152 КК України.

як у процесі розслідування та перевірки версій з'ясовуються нові обставини події злочину та здобуваються нові фактичні дані, значна частина слідчих версій спростовуються та відпадають. Таким чином, кількість версій, які перевіряються, поступово може зменшуватись, що, в цілому, є позитивною ознакою якісного досудового розслідування.

Перевірка слідчих версій. Побудова версій – це лише частина планування, у процесі якого виокремлюються умовні напрямки, за якими буде розвиватись досудове розслідування. Надалі все розслідування охоплюється поняттям перевірки слідчих версій.

Під перевіркою слідчих версій розуміють вирішення поставлених по кожній з них питань шляхом проведення запланованих слідчих та оперативно-розшукових заходів. У стадії безпосередньої перевірки версій, коли шляхом слідчих дій спростовуються одні та підтверджуються інші версії, виникають нові версії і одночасно продовжують розвиватись раніше висунуті версії, їхній зміст збагачується іншими елементами.

Висуваючи версію, слідчий охоплює весь ланцюжок обставин, які пов'язані між собою, які складають зміст версії. Деякі з цих обставин відомі слідчому і слугують причиною для висунення версії. Інші обставини – невідомі, але за обґрунтованими припущеннями слідчого, зробленими на основі відомих йому фактичних даних у процесі розслідування та досвіду з розслідування аналогічних проваджень, повинні або можуть існувати. Для з'ясування того, чи існують вони в дійсності, у план розслідування необхідно включити відповідні питання.

Після того, як з'ясовані обставини, які підлягають встановленню у процесі перевірки слідчих версій і сформульовані відповідні запитання, слідчий переходить до визначення шляхів з метою отримання відповідей на поставлені запитання. Такими шляхами в основному можуть бути слідчі та процесуальні дії, негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи, у результаті проведення яких слідчий отримує передбачені законом докази: показання, речові докази, документи та висновки експертів.

Характер слідчих дій, які включаються у план розслідування у кримінальному провадженні, залежить від низки факторів та умов, на які ми звернемо увагу.

Вибір слідчих дій є правильним за тієї умови, якщо у плані будуть правильно визначені обставини, які підлягають встановленню і правильно поставлені запитання. У багатьох випадках відповідь на одне і те ж питання можна отримати в результаті проведення різних слідчих дій. Тому перевагу слід віддати проведенню тієї слідчої дії, проведення якої забезпечить найбільшу достовірність отриманих за її допомогою даних. Наприклад, отримати інформацію про місцезнаходження викраденої речі можна з показань свідків, потерпілих та самого підозрюваного, добровільної видачі предмета, а можна отримати

викрадену річ у процесі огляду помешкання підозрюваного. Зрозуміло, виявлення викраденої речі у помешканні підозрюваного є більш достовірним доказом, аніж показання підозрюваного про місцезнаходження цієї речі.

При визначенні характеру запланованих слідчих дій важливу роль відіграє ефективність їх проведення. Це означає, що при виборі слідчої дії, яку слід включити в план розслідування, необхідно обирати ту з них, яка б дала можливість отримати відповіді на поставлені у версії питання найкоротшим та найпростішим шляхом.

У кожному конкретному випадку слідчий повинен у плані розслідування передбачити проведення усіх можливих слідчих дій, які б дали можливість отримати відповіді на питання, які стоять перед висунутою версією. Але це не означає, що потрібно планувати проведення слідчих дій, які не будуть мати вагомого значення для провадження, а лише будуть засмічувати його. Наприклад, допит свідків, яким заздалегідь нічого не може бути відомо про обставини вчиненого злочину. Скажімо, допит осіб, які перебували у місцях позбавлення волі у момент, коли вчинено з'ясування у населеному пункті, поруч з містом, де розташована установа виконання покарань, у котрій вони перебувають.

Вагоме значення має також планування послідовності проведення тих чи інших слідчих дій. Сказати конкретно, які слідчі дії слід провести в першу чергу, а які пізніше, можна лише виходячи з матеріалів конкретного кримінального провадження. В одному випадку певна слідча дія може бути невідкладною, а в іншому – не вимагатиме такої поспішності. Проте, слід зазначити, що найбільшу шкоду для розслідування може завдати запізніле проведення слідчої дії, в результаті чого ті чи інші джерела повністю або частково будуть втраченими. Наприклад, проведення несвоєчасного огляду місця події за фактом скоєння дорожньо-транспортної пригоди може призвести до того, що слідові інформація буде втрачена (випадання рясного дощу змие з асфальту сліди струшування чи навпаки танення снігу унеможливить фіксацію відбитків протектора шин автомобіля, який зник з місця пригоди тощо). З наведеного слід зробити висновок, що при перевірці версій, в першу чергу, необхідно планувати проведення тих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, зволікання з проведенням яких може привести до часткової чи повної втрати доказів. У науці криміналістики, як правило, такі слідчі дії називають невідкладними чи першочерговими. До них, наприклад, можна віднести огляд місця події, обшук, освідування, тимчасовий доступ до речей та документів, судово-медичне дослідження трупа, допити та інші.

Наступну категорію невідкладних слідчих дій складають ті з них, які хоча і не мають невідкладного характеру, але можуть дати відповідь на питання, які відносяться до всіх або декількох версій. Наприклад,

призначення та проведення дактилоскопічної експертизи може дати відповідь: ким з підозрюваних, щодо яких висувались слідчі версії про скоєння злочину, залишені відбитки слідів пальців рук, виявлені на місці події. Або ж при допиті певного свідка можна з'ясувати обставини, які матимуть значення для декількох версій. В такому випадку допит цього свідка слід провести невідкладно.

Слідчому іноді необхідно остерігатись і передчасного проведення окремих слідчих дій. Зокрема, невідкладне проведення обшуку у одного з фігурантів кримінального провадження може спонукати інших співучасників вчинення злочину, які отримають інформацію про проведену слідчу дію, вжити заходів до переховування або знищення предметів та речей, які мають доказове значення.

Серйозним недоліком при проведенні слідчих дій є позаплановість та хаотична послідовність у їх проведенні. При плануванні слідчих дій слідчий повинен заздалегідь і ретельно обмірковувати які саме відомості (інформацію) він може використовувати про проведенні певної слідчої дії.

Слідчі дії повинні плануватися у такій послідовності, щоб при проведенні кожної з них могли бути використані дані, здобуті у процесі проведення передніх слідчих дій.

Особливу увагу в побудові плану розслідування у кримінальному провадженні слід звернути на те, що у кожній запланованій слідчій дії потрібно визначати конкретний строк для проведення.

Однією з основних умов успішності розслідування злочину, в тому числі НЗМР, є паралельність перевірки усіх висунутих слідчих версій, які включені у план розслідування. Така перевірка передбачає, що запланована робота у всіх висунутих версіях повинна проводитись за можливістю одночасно. Досить поширеною помилкою на практиці є те, що слідчий, проводячи перевірку висунутих версій, віддає перевагу одній з них, нехтуючи іншими. Такий підхід є згубним для розслідування і може призвести до негативних наслідків у ньому, аж до втрати доказів та неможливості встановити особу злочинця чи довести його вину у вчиненні злочину. Слідча практика свідчить про те, що у багатьох випадках, коли версія спочатку вважалась найбільш вірогідною, в кінцевому результаті спростовувалась, а версія, яку слідчий на початку розглядав як малоімовірну, згодом підтверджувалась. Окрім того, навіть якщо при перевірці слідчих версій одна з них буде вважатися найбільш вірогідною та підтвердженою, питання про її правильність доцільно вирішувати лише після того, як інші версії будуть спростовані. Це означає, що при правильному процесі розслідування в результаті перевірки усіх версій, які включені в план розслідування, повинна підтвердитись одна з них, а інші – спростовані. В іншому випадку, слідчий не матиме змоги завершити досудове розслідування, оскільки існування поряд з підтвердженою версією, непідтвердженої, завжди залишатиме місце для сумнівів у непричетності обвинуваченого до

вчинення злочину, а отже перешкоджатиме суду ухвалити обвинувальний вирок за стандартом доведення «поза розумним сумнівом», що мало б розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину.

2. Планування розслідування у процесі розслідування (розкриття) нерозкритих злочинів минулих років

Для того, щоб енергійно та цілеспрямовано проводити розслідування злочинів, в тому числі нерозкритих злочинів минулих років (Далі НЗМР), враховуючи висунені слідчі версії, слідчий повинен передусім правильно визначити, які саме обставини необхідно з'ясувати, тобто які саме фактичні обставини події, що розслідується, слід встановити та в яких межах, які заходи необхідно вжити для забезпечення завдань кримінального судочинства в цілому та, зокрема, для встановлення особи, що скоїла злочин у кримінальних провадженнях про НЗМР.

Планування розслідування у кримінальному провадженні має на меті сприяти у вирішенні перелічених вище завдань шляхом оптимального використання процесуального часу, а також сил та засобів органу досудового розслідування. Планування у кримінальному провадженні може слугувати слідчому у вирішенні завдань кримінального судочинства, в тому числі встановлення особи, котра вчинила злочин у минулі роки.

Розпочнемо з того, що під час проведення будь-якого дослідження, традиційно визначають понятійну складову досліджуваного терміну. Якщо ми звернемося до класичного тлумачного словника української мови під редакцією І.Бусела то побачимо, що під терміном планування розуміється «визначення за планом терміну виконання, здійснення чогонебудь», а саме поняття план визначається як: «заздалегідь накреслена програма господарських, культурних, оборонних та ін.. заходів, що передбачає порядок і термін здійснення їх»¹³. Зі змісту цих понять можна зробити висновки, що вони стосуються визначення порядку проведення якихось дій та визначення термінів їх виконання.

Дещо інтерпретованим, з огляду на специфіку предмету його застосування та суб'єктів, котрі його здійснюють, є термін «планування», який вживається у науці криміналістики і стосується розслідування злочинів.

Не вдаючись до дискусій щодо визначення поняття планування, поділяємо позиції щодо визначення цього терміну вітчизняними процесуалістами у підручнику «Криміналістика» під загальною редакцією Пясковського В.В. Так, у зазначеному джерелі під

¹³ В.Т.Бусел. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред.. В.Т.Бусел. –К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

плануванням розслідування у науці криміналістики розуміють «складний розумовий процес, зміст якого полягає у визначенні напрямів та завдань розслідування, способів їх досягнення за раціональних витрат часу, сил і засобів»¹⁴.

Погоджуючись в цілому з позицією зазначених науковців, хотіли б зазначити, що планування у кримінальному провадженні (провадженнях) про НЗМР, на нашу думку, має свою специфіку і є дещо вужчою від поняття планування у широкому розумінні. Вважаємо, що планування у кримінальних провадженнях, у яких встановлено особу злочинця, необхідно здійснювати з врахуванням завдань кримінального судочинства, визначених у ст. 2 КПК України та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні відповідно до ст. 91 КПК України.

Проаналізувавши зміст зазначених кримінально процесуальних норм, можемо прийти до висновку, що у кримінальних провадженнях про нерозкриті злочини минулих років, під час здійснення планування ми не можемо об'єктивно врахувати усі завдання, визначені у ст. 2 КПК України. Так, не встановивши особу, яка вчинила злочин, ми не можемо планувати досудове розслідування з врахуванням того, щоб «жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура», як це зазначено у ст.2 КПК України, оскільки це завдання кримінального судочинства неможливо виконати за відсутності особи, котра скоїла злочин. Аналогічним чином ми, здійснюючи планування у процесі досудового розслідування про злочини, у котрих не встановлено особу злочинця, не можемо враховувати усі обставини, визначені у ст. 91 КПК України. Зокрема, у процесі планування розслідування нерозкритих злочинів минулих років не можемо вести мову про врахування деяких обставин, передбачених у ч. 1 ст. 91 КПК України. Так, без встановлення особи, яка скоїла злочин, не можемо об'єктивно вести мову про її винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчиненого кримінального правопорушення; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність; обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

З'ясування зазначених обставин, на наш погляд, має не тільки теоретичне значення, а й практичне значення. Так, виходячи з обставин та завдань кримінального судочинства, на теоретичному рівні ми

¹⁴ Криміналістика: підручник./ За заг. ред. Пяковського В, Черноус Ю. та інш. 2-е вид. перероб. і доп. К.: філія вид-во «Право», 2020. – 752 с.

можемо розмежувати планування у кримінальних провадженнях, де вставлена особа, і у кримінальних провадженнях, де її не встановлено. До останньої категорії ми відносимо, зокрема і кримінальні провадження про НЗМР.

Практичне значення такого розмежування, на наш погляд, полягає у тому, що у процесі планування у злочинах, де вставлена особа, яка вчинила злочин, воно зводиться до встановлення обставин, які входять в предмет доказування, враховуючи завдання кримінального судочинства і не включає в себе таку складову планування, як висунення загальних слідчих версій. Що ж стосується планування у кримінальних провадженнях про нерозкриті злочини минулих років, то основним його завданням, поряд з іншими завданнями кримінального судочинства, є встановлення особи, котра скоїла злочин, для того «щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнений до відповідальності в міру своєї вини», як це зазначено у ст. 2 КПК України¹⁵. Окрім того, планування у кримінальних провадженнях про НЗМР може включати в себе також обставини, які входять у предмет доказування, і з'ясування яких можливе без встановлення особи, котра скоїла злочин. Також, при плануванні НЗМР ми можемо висувати гіпотези про вчинення злочину певною особою (групою осіб), висуваючи загальні слідчі версії, котрі, у свою чергу, визначають напрямок самого планування.

Підсумовуючи наведене, можемо дійти до висновку, що планування у кримінальних провадженнях про НЗМР, на відміну від планування у кримінальних провадженнях, у яких встановлено особу злочинця, має дещо вужчі підстави і завдання, які зводяться в основному до того, щоб встановити особу, котра вчинила злочин. При цьому, планування у НЗМР передбачає висунення та побудову загальних слідчих версій (гіпотез), що не притаманно для розслідування кримінальних проваджень, у яких встановлено особу, що скоїла злочин.

Завершуючи теоретичну складову розгляду питання про планування у досудовому розслідуванні, хотіли б відмітити, що такі плани умовно можна поділити на певні види, критерієм поділу яких, в основному, виступає мета та відповідний етап розслідування.

Так, враховуючи критерій мети у розслідуванні кримінального провадження, ми можемо умовно поділити планування у кримінальному провадженні, у якому відома особа, що скоїла злочин, тобто при вчиненні очевидного злочину, та планування у кримінальних провадженнях у нерозкритих (неочевидних) злочинах, в тому числі, у

¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України. ВР України: офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 28.02.2025);

Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 12 квітня 2024 року / За заг. ред. Стратонова В.М. – Київ, 2024. – 1028 с.

процесі розслідування НЗМР. У першому випадку – планування відбуватиметься з врахуванням усіх завдань кримінального судочинства та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а в другому – в основному буде зведене до встановлення особи, що скоїла нерозкритий злочин. Проте, тут слід відмітити, що хоча і планування у розслідуванні НЗМР в основному і зводиться до встановлення особи, що скоїла злочин, при його складанні ми не можемо не враховувати з'ясування тих обставин, котрі входять в предмет доказування і встановлення яких можливе за відсутності такої. Особливо – це актуально в наш час, тобто в умовах військової агресії Російської Федерації на території нашої держави, у процесі планування розслідування злочинів, пов'язаних з пошкодженням майна на непідконтрольних Україні територіях, а також прифронтових. Так, при плануванні розслідування загально кримінальних злочинів, у яких не встановлені особи, що їх вчинили та НЗМР цієї категорії, скоєних представниками РФ щодо громадян України, поряд із з'ясуванням обставин про особу (осіб), які їх вчинили, події кримінального правопорушення, необхідно обов'язково з'ясовувати вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як це зазначено у п.3 ч.1 ст.91 КПК України. Неврахування цих обставин при плануванні розслідування злочинів зазначеної категорії, може призвести до того, що в майбутньому їх не можливо буде з'ясувати через низку об'єктивних факторів (окупація території, де пошкоджено майно і неможливістю проведення тих чи інших слідчих дій, смерть осіб, яким спричинено майнову шкоду, переміщення таких осіб на інші території, повторне пошкодження такого майна тощо).

Якщо ж умовно ми будемо враховувати критерії етапу розслідування того чи іншого кримінального провадження, то планування у такому випадку буде поділятися на: планування на початковому етапі розслідування, наступне планування та планування на завершальному етапі розслідування – у розкритих кримінальних провадженнях; планування на початковому етапі та наступному етапі розслідування у нерозкритих кримінальних провадженнях, в тому числі, у НЗМР. Як ми бачимо, при плануванні розслідування у кримінальних провадженнях про НЗМР відсутній такий вид планування як планування на завершальному етапі розслідування і це зрозуміло з об'єктивних причин, оскільки не встановлено особу, котра вчинила злочин, а тому говорити про закінчення розслідування та складання плану на завершальному етапі не доцільно.

Також, слід відмітити, що у юридичній літературі існує класифікація видів планування за своїм внутрішнім змістом. Зокрема, видатний криміналіст В.О. Коновалова зазначає, що «плани можуть розрізнятися в залежності від того, для яких дій вони призначені. Плани за своїм змістом можуть відображати весь процес розслідування або стосуватись

його окремих епізодів, а також провадження окремих слідчих дій»¹⁶. З врахуванням наведеного, у юридичній літературі згадуються наступні види планів розслідування: план розслідування кримінального провадження, план розслідування епізодів у кримінальному провадженні, план тактичної комбінації, план проведення тактичної комбінації, план проведення окремої слідчої.

У процесі вивчення обставин практичної сторони планування досудового розслідування, ми б хотіли детальніше зупинитись на такій його складовій як принципи, оскільки саме вони є ключовими факторами під час побудови тих чи інших планів у розслідуваннях кримінальних проваджень.

Незважаючи на те, що кожний план розслідування окремого кримінального провадження, декількох таких проваджень, епізодів, чи скажімо, проведення слідчої дії, є унікальним (компонується із зібраних у кримінальному провадженні фактів, відомостей та доказів про обставини вчиненого злочину, які ніколи не можуть бути тотожними), вважаємо, що усі вони у процесі складання повинні відповідати певним основоположним вимогам (принципам).

В теорії криміналістики існують різні підходи до визначення принципів планування, які, безперечно, заслуговують на увагу та окреме дослідження.

Принагідно хотілось би наголосити, що комплексне дослідження присвячене питанням принципів планування розслідування було проведено вітчизняним науковцем Колісніченком О.Н. У проведеному ще за радянської доби дисертаційному дослідженні, ним зазначено такі основні принципи планування: індивідуальність, обґрунтованість та динамічність¹⁷. З позицією Колісніченка О.Н. щодо визначення зазначених принципів планування погодилась і вітчизняна науковця Коновалова В.О., яка зазначила, що: «Найбільш привабливими є позиція тих авторів, які до числа принципів планування відносять індивідуальність, обґрунтованість і динамічність»¹⁸.

В цілому ми повністю погоджуємось з позицією зазначених та інших науковців у визначенні принципів планування досудового розслідування. Проте, на нашу думку, при визначенні основних принципів планування розслідування слід також врахувати позицію

¹⁶ Коновалова В.О. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. –Харьков: Консум, 2000. -176 с.

¹⁷ Колесниченко А.Н. Планирование расследования: автореф.дис...на соискание уч. степени канд.юрид.наук/ А.К.Колесниченко. –Харьков, 1952. – 21 с.

¹⁸ Коновалова В.О. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. –Харьков: Консум, 2000. -176 с.

вітчизняних науковців Черноус Ю.М., Ішенка А.В., Пясковського В.В. та інших, які наполягають на врахуванні принципу законності¹⁹.

З огляду на наведене, можемо підсумувати, що до принципів планування досудового розслідування варто віднести принципи законності, індивідуальності, обґрунтованості та динамічності.

Коротко зупинимось на аналізі цих принципів та особливостях їх застосування у побудові планування досудового розслідування у кримінальних провадженнях про НЗМР.

Індивідуальність планування у процесі розслідування полягає у складанні плану розслідування, виходячи з конкретних обставин вчинення злочину, наявної слідової, процесуальної та оперативної інформації. Як відомо, різні вчинені злочини не можуть бути повністю ідентичні, незважаючи на те, що вчинялися однією і тією ж особою у певній місцевості, певним способом тощо. У кожному кримінальному провадженні, в тому числі і про НЗМР, планування розслідування повинно бути індивідуальним і побудованим на конкретних обставинах провадження. Незважаючи на здобуті досвід та навички розслідування і вивчення практики планування, що дає можливість визначити загальні основи, а також особливості планування розслідування у конкретних категоріях проваджень, це не означає, що можливо розробити план-шаблон, за допомогою якого би розслідувались усі злочини. Життєві випадки, зокрема обставини, за яких вчиняються злочини, досить різноманітні, а тому було б неправильно підходити до їх дослідження шаблононо. Наприклад, при виявленні трупа з ознаками насильницької смерті завжди необхідно провести таку слідчу дію як огляд місця події, за результатами проведення якої в кожному окремому випадку ми можемо отримати різну інформацію, яку необхідно перевіряти у межах розслідування. В одному випадку, ми можемо отримати інформацію про осіб, які вчинили злочин і запланувати їх переслідування по гарячих слідах, в другому випадку – здобудемо відомості тільки про можливу причетність тих чи інших осіб до вчинення злочину і, відповідно, матимемо змогу планувати проведення обшуків, в третьому – отримаємо інформацію про планування допиту тих чи інших осіб. Тому надалі проведення розслідування залежить від результатів уже проведених слідчих дій, а тому і план розслідування повинен будуватись у кожному випадку окремо, незважаючи на те, що первинна слідча дія була одна за своїм характером і стосувалась огляду трупа з ознаками насильницької смерті. Хоча індивідуальність планування може враховувати ті чи інші рекомендації загального характеру в типових слідчих ситуаціях, проте їх застосування вимагає гнучкості та творчого підходу.

¹⁹ Криміналістична тактика: навч. посіб./за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.А. Погорельського та д-ра юрид. наук, доц. Д.Б.Сергєєвої. –К.: Алерта, 2016. 244 с.

Принцип обґрунтованості, або як його ще називають реальності планування полягає у тому, що при складанні плану розслідування необхідно виходити з конкретної доказової інформації, підтверджуючи кожен елемент плану фактичними даними, які є у слідчого. Також, відповідно до цього принципу планування розслідування має відбуватися з врахуванням наявних ресурсів, можливостей та ліміту часу.

Під динамічністю у плануванні слід розуміти рухливість і гнучкість в процесі розслідування. Це означає, що передбачені планом слідчі та оперативно-розшукові дії, далеко не завжди, повинні втілюватись у життя у наперед визначений планом послідовності. Навпаки, якщо цього потребують інтереси розкриття та розслідування злочину визначений план розслідування можна змінювати, версії, які відпали – виключати та будувати нові, планувати інші слідчі та розшукові дії. Зміна напрямку розслідування повинна проходити відповідно до фактичних даних, отриманих у процесі розслідування та відбуватись з максимальною оперативністю. Так, наприклад, було б великою тактичною помилкою слідчого, коли б він відкладав вирішення питання про нові версії, необхідність у яких виникає, до завершення усієї запланованої перевірки раніше побудованих версій (версії).

Що ж стосується принципу законності у процесі планування розслідування, то не всі науковці визнають цей принцип, як принцип планування, вважаючи, що він є загальногалузевим і повинен і так застосовуватись у всіх сферах діяльності при розслідуванні злочину. Не погоджуючись з цією позицією, вважаємо, що зазначений принцип у процесі планування розслідування є обов'язковою підвалиною, на підставі якого повинно будуватись планування на всіх його рівнях. Для прикладу, плануючи розслідування у кримінальному провадженні, ми повинні враховувати, що до розкриття та розслідування злочину можуть залучатись не тільки слідчі, а й працівники оперативного підрозділу, які, у такому випадку, наділені повноваженнями слідчого і вправі самостійно проводити ті чи інші слідчі та процесуальні дії. Проведення ж таких дій часто обумовлено певними процесуальними (законними) вимогами. Так, допит неповнолітнього свідка повинен відбуватись за участю законного представника, а в окремих випадках і педагога, витребування медичної документації може відбуватись за правилами тимчасового доступу. Проте отримання від учасників процесу чи виявлення на місці події того чи іншого предмету може відбутись без дотримання процедури, визначеною кримінально-процесуальним законодавством. Не врахування цих особливостей при виконанні запланованих слідчих чи процесуальних дій напряму призведе до порушення принципу законності, що в свою чергу, може призвести до втрати доказів чи визнання в їх нелегітимними.

Підсумовуючи наведене, можемо зробити висновок, що недотримання принципів планування може призвести до зайвих

процесуальних витрат, порушенні процесуальних строків, втраті часу, необхідного для швидкого встановлення особи, що скоїла злочин, втраті доказів чи визнання їх потім нелегітимними або призвести до інших негативних наслідків у процесі розслідування.

3. Техніка планування досудового розслідування у нерозкритих злочинах минулих років

Діяльність з розкриття та розслідування злочинів, як зазначає Шепітько В.Ю., потребує чіткої організації та планування. План розслідування є робочим документом слідчого²⁰. Він покликаний забезпечити цілеспрямоване та якісне досудове розслідування у конкретному кримінальному провадженні, а також дає змогу швидко уточнити і наочно уявити завдання, які ставляться перед слідчим та шляхи їх вирішення. Незважаючи на те, що його зміст та форма не регламентуються нормами КПК, він все ж таки згаданий у відомчих нормативних актах. Відповідно до п.4 Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України № 570 від 6 липня 2017 р., слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування в кожному кримінальному провадженні²¹.

Ураховуючи матеріали конкретного кримінального провадження, форму плану вибирає сам слідчий, застосовуючи відповідні криміналістичні рекомендації. При цьому, на зміст та форму плану розслідування безпосередній вплив матимуть особистісні якості слідчого: такі як пам'ять, досвід, володіння методичними рекомендаціями та вимогами кримінального-процесуального законодавства.

Як ми вже зазначили, побудова плану не має чітких законодавчих та методичних вимог, тому у криміналістичній літературі існує багато думок щодо особливостей його складання, форми та змісту. Не вдаючись до дискусії з цього питання, розглянемо процес планування у кримінальному провадженні з точки зору його змісту та форми.

Зміст плану розслідування. На початку плану розслідування у кримінальному провадженні доцільно викласти короткий зміст події

²⁰ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак.. За ред. проф. В.Ю.Шепітька. –Харків: Право, 1998. -376 с..

²¹ Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: затверджена наказом МВС України №570 від 6 липня 2017 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#n4> (Дата звернення: 28.02.2025);

злочину (так звана фабула злочину). Ці дані допоможуть слідчому наочно та швидко орієнтуватись у таких обставинах вчинення злочину як час, місце, спосіб та інші деталі, які в іншому випадку доведеться шукати в матеріалах кримінального провадження. Особливо це стосується випадків розслідування у кримінальному провадженні про НЗМР, коли провадження прийняв новий слідчий, який ще не повністю зберіг у своїй пам'яті дані про обставини вчиненого злочину, а їх володіння необхідне для проведення слідчої дії, яку він виконує.

Далі у плані, як правило, зазначається інформація про рух кримінального провадження таких як: дата внесення відомостей у ЄРДР, прийняття кримінального провадження конкретним слідчим, створення слідчої групи, відомості про склад групи прокурорів, інформація про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, інформація про повідомлену підозру, про закриття кримінального провадження тощо.

Після цього, в плані зазначаються основні завдання, які підлягають вирішенню на початковому етапі розслідування.

У нерозкритих злочинах та НЗМР, коли сутність події злочину не зрозуміла або не повністю зрозуміла, а суб'єкти злочину не відомі, слідчий висуває відповідні слідчі версії, які фіксує у плані розслідування.

Також, план розслідування обов'язково включає в себе перелік слідчих, НСРД та процесуальних дій, доручень про їх проведення та про проведення оперативних заходів. У плані розслідування зазначається хто конкретно і коли (до якого терміну) проводить заплановані дії та заходи, і робляться відмітки про їх виконання.

Дії, які заплановані та проводяться слідчим, можуть включати себе як процесуальні дії, передбачені кримінальним процесуальним законодавством (слідчі та процесуальні дії), так і не процесуальні (оперативно-розшукові та пошукові заходи, вивчення матеріалів певної перевірки, консультації зі спеціалістами тощо).

При вивченні практики розслідування НЗМР, хочемо зауважити, що лівова частка запланованих у кримінальному провадженні дій стосується проведення оперативно-розшукових та пошукових заходів. Плануючи проведення таких дій, слідчому доцільно вивчати матеріали, зібрані оперативними працівниками та узгодити з ними правильність їх проведення, щоб визначити шляхи для легалізації оперативних матеріалів, не допустивши при цьому втрати доказів або їх недопустимості в судовому процесі.

Форми плану розслідування. У криміналістичній літературі зустрічається великий перелік різних форм планів розслідування кримінального провадження. Зрозуміло, що складання плану є процесом внутрішнього світу слідчого щодо обставин сприйняття події злочину та моделювання розумових процесів їх відтворення в його уяві з метою

зібрання та отримання об'єктивних та достовірних доказів про цю подію та осіб, причетних до неї.

Зважаючи на наведене, вважаємо, що планування розслідування у кожному кримінальному провадженні є виключною прерогативою слідчого, в провадженні якого перебуває кримінальне провадження, яке він розслідує і є складовою процесуальної незалежності слідчого.

В юридичній літературі зустрічається достатньо наукової та методично-практичної літератури, у котрій наводяться рекомендації до зовнішнього оформлення планів досудового розслідування, розслідування окремих епізодів злочинної діяльності, проведенню окремих слідчих дій. З огляду на наведене, вважаємо за доцільне викласти свої міркування щодо окремих теоретичних питань техніки побудови плану розслідування кримінального провадження.

У плані розслідування кримінального провадження, як правило, зазначаються основні питання і завдання, які підлягають з'ясуванню та вирішенню.

Незважаючи на те, що досудове розслідування у кримінальному провадженні має безперервний характер, планування вже ж таки умовно прийнято поділяти на три етапи, а саме: планування початкових слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, планування наступних слідчих та розшукових заходів та планування на стадії завершення досудового розслідування. Причому, останній етап, враховуючи специфіку розслідування НЗМР, не притаманний цій категорії кримінальних правопорушень (можливий лише у кримінальних правопорушеннях зі встановленою особою, яка скоїла злочин).

На початковому етапі розслідування слідчий повинен докласти максимум зусиль для виявлення і збору доказів про подію злочину, особу, яка його вчинила та про інші обставини, які підлягають доказуванню. Тому, в першу чергу, плануються і проводяться слідчі дії, які дають змогу виявити і закріпити докази, які можуть швидко змінюватися і це може слугувати причиною їх утрати, а також розшукові заходи, спрямовані на встановлення, розшук та затримання злочинця, розшук викраденого майна. На практиці часто трапляється, що план першочергових заходів у таких випадках складається у довільній формі, нашвидкуруч, у вигляді переліку слідчих та інших дій, які необхідно негайно провести. Тому, при першій же нагоді, такий план потрібно скласти з врахуванням відповідної форми у спокійній обстановці, зваживши усі наявні у кримінальному провадженні докази та наявну інформацію про подію злочину.

Докази, які здобуті у процесі розслідування першочергових слідчих дій, як правило, є достатніми для проведення уже наступних слідчих дій та оперативних заходів.

Слідчі дії, які плануються та проводяться на цьому етапі, зазвичай, спрямовані не тільки на отримання додаткової інформації про подію, яка

розслідується, але і на дослідження вже наявних у провадженні доказів, а саме на їх перевірку, уточнення та доповнення.

Потрібно зауважити, що чіткої межі між плануванням та проведенням слідчих дій на початковому та наступних інших етапах розслідування немає. Адже на кожному етапі слідчий включає в план розслідування усі необхідні слідчі і розшукові дії, які з врахуванням з наявних у нього даних, можна конкретно запланувати і виконати.

У процесі виконання вперше складеного плану розслідування та виконання подальших планів, слідчий неодноразово здійснює аналіз усіх наявних у кримінальному провадженні доказів: відомих йому в минулому, так і нових. З врахуванням зазначеної сукупності доказів, слідчий, при необхідності, корегує план розслідування, а саме: виключає версії, які не підтвердились, уточнює ті з них, які не спростовані і будує нові, які відповідають встановленим у кримінальному провадженні фактам; уточнює і доповнює запитання, які підлягають вирішенню і з'ясуванню у процесі подальшого розслідування; включає в план нові слідчі та інші дії. Таким чином, розумовий процес планування досудового розслідування і фіксація його результатів у плані має безперервний характер.

ВИСНОВКИ

Від початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію України, як ми вже згадували, якісний склад структури злочинності суттєво змінився через реєстрацію воєнних злочинів. Реєстрація цих злочинів триває надалі та має тенденцію до збільшення. Для прикладу, тільки у січні 2025 року російські військові розстріляли трьох українських військовополонених із 141 ОПБр поблизу с. Нескучного та 6 військовополонених 155 ОБРМП, оприлюднивши в Інтернет мережі відеоматеріали про вчинені ними злочини²².

За вчинення російськими військовими цих та інших численних воєнних злочинів органами досудового розслідування розпочато відповідні кримінальні провадження, у яких здійснюється досудове розслідування. У більшості з цих кримінальних проваджень, в силу тих чи інших об'єктивних обставин, або й суб'єктивних причин, встановити осіб, які безпосередньо скоїли ці злочини, неможливо і такі кримінальні провадження на період поточного року вважатимуться нерозкритими, а у наступному році перейдуть у категорію нерозкритих злочинів минулих років.

Проведення розслідування у нерозкритих кримінальних провадженнях, а особливо у НЗМР, є доволі складним процесом, який вимагає від слідчого та оперативних працівників, які залучені до нього,

²² Російські злочини під час російсько-української війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

великих затрат особистих вольових, інтелектуальних та фізичних ресурсів. Розслідуючи НЗМР, слідчий та оперативні працівники повинні володіти як практичними навичками у розкритті та розслідуванні злочинів, так і теоретичними знаннями про методологічні засади цієї діяльності.

Важливою складовою діяльності слідчого у розслідуванні НРМР є планування, без якого швидке, повне та неупереджене розслідування стає практично неможливим.

Проведене дослідження, в першу чергу, покликане надати методичну допомогу слідчим та працівникам оперативних підрозділів, які здійснюють досудове розслідування у нерозкритих злочинах, НЗМР та залучені до цього процесу з метою покращення діяльності з розслідування та розкриття таких злочинів.

АНОТАЦІЯ

Історичний період, який зараз переживає Україна, характеризується багатьма кризовими явищами, які відбуваються практично у всіх сферах суспільних відносин. Війна, розпочата Російською Федерацією у 2022 році, негативно позначилась на рівні злочинності в нашій державі. Надалі вчиняються та реєструються воєнні злочини, скоєні російськими військовими.

З об'єктивних причин, які притаманні умовам війни, у значній кількості таких кримінальних проваджень безпосередніх виконавців скоєння злочинів встановити неможливо і вони, з плином часу перейдуть в категорію НЗМР. Це не означає, що всі вони залишаться нерозкритими назавжди і здійснювати якісне розслідування у них не доцільно. Навпаки, у розслідуванні таких кримінальних проваджень слідчі та оперативні працівники повинні максимально використати усі свої професійні вміння та навички для встановлення злочинців та притягнення їх до кримінальної відповідальності, відновивши таким чином історичну та правову справедливість. Саме для досягнення цієї мети проведено наше дослідження.

Питання планування у розслідуванні, а також практичні рекомендації щодо його здійснення спрямовані на вдосконалення організації та використання у практичній діяльності працівниками органів досудового розслідування та оперативними працівниками у процесі розкриття та розслідування нерозкритих злочинів, зокрема нерозкритих злочинів минулих років. Особливу увагу у дослідженні надано теоретичним та практичним питанням щодо слідчих версій та роботі з їх перевірки.

Література:

1. В Україні рівень злочинності не виріс, але з'явилися цікаві нюанси. URL:<https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-riven-zlochinnosti-viris-ale-z-yavilisya-1705908276.html>;

2. Human Rights оприлюднила звіт про злочини Росії в Україні за 2024 рік. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3949757-human-rights-watch-opriludnila-zvit-pro-zlocini-rosii-v-ukraini-za-2024-rik.html>;

3. Криміналістична тактика: навч. посіб./ за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.А.Погорецького та д-ра юрид. Наук, доц. Д.Б.Сергєєвої. –К.: Алерта, 2016. 244 с.

4. Колесниченко А.Н. Планирование расследования: автореф. дис... на соискание уч. степени канд. юрид. наук/ А.К. Колисниченко. – Харьков, 1952. – 21 с.

5. Коновалова В.О. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. – Харьков: Консум, 2000. -176 с.

6. Стратонов, В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого. *Право і безпека* 1 (2011): С. 174-178. https://scholar.google.com.ua/scholar?cluster=12367249883337907550&hl=ru&as_sdt=2005;

7. Stratonov V. Dzurbel A. Organizational and tactical measures of disclosure and investigation of unsolved crimes of the past years. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law: Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V.M. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. 468 p. ISBN 978-9934-26-462-7 URL: <http://www.baltijapublishing.lvomp/index.php/bp/catalog/view/495/13173/27547-1>; DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-303-307

8. Стратонов, В. М., О. В. Стратонова. Окремі проблеми слідчих (розшукових) дій. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 1 (2015): С. 174-186. <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/134>;

9. Стратонов, В. М., О. В. Захарченко. Загальні положення взаємодії слідчого з органом дізнання в процесі розшуку та встановлення місця знаходження обвинуваченого. *Форум права* 1 (2011). С. 982-988.

10. Stratonov V. Slinko D. Slinko S. Some types of computer crime and cybercrime in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. Т. 4, В. 3, 2021. Р.191 – 197. DOI 10.33327/AJEE-18-4.3-n000078. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000680836300013>

11. Кримінальний процесуальний кодекс України. ВР України: офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 28.02.2025);

12. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 12 квітня 2024 року / За заг. ред. Стратонова В.М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2024. 1208 с.» <https://www.yakaboo.ua/ua/naukovo-praktichnij-komentar-kriminal-nogo-procesual-nogo-kodeksu-ukraini-stanom-na-01-08-2023-r.html>

13. Криміналістика: підручник./ За заг. ред. Пяковського В, Черноус Ю. та інш. 2-е вид. перероб. і доп. К.: філія вид-во «Право», 2020. – 752 с.

14. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 1/1901/53/2012. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26271772>.
15. Кримінальна справа № 1155352 від 04.10.2008, порушена за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК України.
16. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак.. За ред.. проф.. В.Ю. Шепітька. –Харків: Право, 1998. 376 с..
17. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред.. В.Т. Бусол. –К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
18. Російські злочини під час російсько-української війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Information about the author:

Dzyurbel Andriy Dariiovych

Candidate of Legal Sciences,

Senior Lecturer of the Department of Criminal Law and Procedure of the
West Ukrainian National University

11, Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0000-1778-8699>